

НАРОДНА КУЛЬТУРА І ПОБУТ ЗАКАРПАТЦІВ НА СТОРИНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ КРАЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — поч. ХХ ст.

Павло ФЕДАКА

Розвиток етнографічної науки та етнографічних знань на Закарпатті в означений період проходив у боротьбі за застосування наукових методів збирання, фіксування та опрацювання матеріалів, проти дилетантизму, пов'язаного з відсутністю наукових центрів, товариств, друкованих органів, у яких би формувались наукові принципи етнології, а також з політикою національного утиску закарпатських українців, внаслідок чого вивчення культурно-національних традицій, зокрема етнографічних, спрямовувалось у шовіністичне русло.

Звичайно, у цьому процесі були й періоди поживлення та піднесення етнологічних досліджень, пов'язаних з діяльністю окремих визначних постатей — вчених, культурних і церковних діячів, переважно священиків.

У цьому зв'язку не можна не згадати початковий етап досліджень 20–30-х років ХІХ ст., пов'язаний з іменами Михайла Лучкая, Василя Довговича, Івана Фогорашія, Юрія Венеліна Гуци та інших закарпатців. Зокрема, В. Довгович, на думку деяких дослідників, зробив першу в українській науці спробу на

закарпатському матеріалі теоретично визначити завдання і предмет етнографії та методи етнографічного дослідження, а М. Лучкай — обґрунтувати думку про автохтонність українців Закарпаття¹.

Слушною є думка Ярослава Дашкевича про те, що на базі етнографічних зацікавлень і праць Й. Базиловича, І. Орлая, В. Довговича, Ю. Венеліна, М. Лучкая, І. Фогорашія, І. Дулішковича «напрями етнографічних зацікавлень поступово, протягом першої половини ХІХ ст., привели до виникнення закарпатської етнографічної проблематики в її науковому — досить близькому до сучасного — розумінні»². Лише глибоким культурним занепадом, в якому опинилося Закарпаття внаслідок соціального і національного гноблення, можна пояснити той факт, що за обсягом етнографічних досліджень тут не досягли такого рівня, як на решті українських земель. Незважаючи на це, праці авторів 20–30-х років ХІХ ст., що дійшли до нашого часу, заслуговують на увагу як важливе історико-етнографічне джерело, вони зберігають і нині джерелознавчу цінність

і значення з погляду історіографії наукового вивчення народної культури регіону Карпат.

Новим етапом у розвитку етнографічної думки став період 40-х — початку 50-х років XIX ст., пов'язаний з діяльністю Пряшівської літературної спілки та постатями Олександра Духновича, Олександра Павловича, Івана Добе, Михайла Мигалича (псевдонім — Орел Татранській), Івана Вислоцького, Йосипа Петрашовича, Олександра Гомічкова (псевдоніми — Турян, Рускій путнік северной Угорщини, Кимвал Турянській), Миколи Нодя, Степана Мустьяновича та ін. Останній був поборником єднання і співпраці на науковій і культурній ниві з іншими українськими землями, зокрема Галичиною³. О. Духнович вже у 40-х роках XIX ст. написав свою етнографічну працю «О народах крайнянських», яка залишилася у рукопису. Вона свідчить про розвиненість етнографічної думки, свідомий підхід до вивчення культури і побуту свого народу, опертого на традиції.

Важливу роль у розгортанні етнографічних досліджень на Закарпатті у 50-і роки XIX ст. відіграв галицький вчений А. Петрушевич, який майже до кінця століття був натхненником етнографічних студій закарпатських українців. Він перший у закарпатській пресі виступив з програмою і закликом до збирання, збереження, публікування і вивчення фольклорно-етнографічних матеріалів, зокрема у статтях, надрукованих у перших періодичних виданнях закарпатських українців, що виходили у 1856–58 роках у Будині — «Церковной газете» і «Церковному віснику», особливо в останньому. Зокрема, у № 7 «Церковного вісника» (1858) в кореспонденції «Новица в Галиции, 18(30) августа», повідомляючи про виявлені в Перемишлі архівні матеріали і звертаючи увагу на їх значення для історико-етнографічних досліджень, А. Петрушевич подає програму подібної діяльності для закарпатських українців. Він акцентує увагу на важливості «бытописания» — місцевого і загальнонаціонального, радить писати історію сіл «с прибавлением к ним этнографических

наблюдений и с описанием обычаев местных», які були б повчальні як для історика так і для статиста та етнографа. Закликаючи сільську інтелігенцію активізувати народознавчу роботу, вчений переконує тих народознавців, які вже розпочали діяльність, що вони «сделали бы большую услугу нашей убогой словесности, если бы обнародовали такого рода труды свои как образчики для прочих своих собратий и для достохвального подражания». Петрушевич обіцяв продовжити цю тему в наступних числах газети, але видання незабаром було припинене, чим сповільнено і розгортання етнографічних досліджень закарпатських українців. На сторінках названих газет подібні заклики виходили також з-під пера місцевих українських авторів.

Деяке поживлення етнографічної діяльності закарпатських українців відбувалося у 60-х роках XIX ст. Це піднесення було зумовлене багатьма факторами, передусім певним послабленням абсолютизму, внаслідок чого з новими силами за народознавчу роботу береться О. Духнович.

Стимулюючими факторами для розгортання етнографічної діяльності закарпатських українців у 60-х роках XIX ст. стали:

- а) підготовка Я. Головацьким чотири томної збірки «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», для якої організував збирання матеріалів ще О. Духнович;
- б) Московський слов'янський з'їзд та Російська етнографічна виставка 1867 року, у підготовці яких активну участь брали закарпатоукраїнські культурні діячі (А. Кралицький, І. Раковський, Е. Грабар, Й. Рубій, М. Молчан, М. Бачинський) та ін.

Неопубліковані матеріали згадуваної етнографічної виставки привертають увагу до забутого пряшівського фольклориста та етнографа Йосипа Рубія, викладача Пряшівської гімназії, молодшого сучасника і співробітника О. Духновича, який активно готував експонати для виставки та зобов'язався укласти і надіслати підготовчому комітетові «Етнографію Венгер-

скої Русі» (дослідниці історії культури закарпатських українців, в тому числі постаті Й. Рубія, Олені Рудловчак не вдалося знайти згаданий рукопис, але вона впевнена, що поштовою до зацікавлення Й. Рубія рідним фольклором та етнографією стала підготовка Московської етнографічної виставки)⁴;

в) виникнення закарпатоукраїнської світської періодики, яка виходила на етнічній українській території, а не у відриві від неї, як попередні періодичні видання.

Важливу роль у розвитку етнографічної думки цього періоду відіграли газети «Свет», «Новий свет», «Карпат», «Наука» і особливо двотижневик «Листок». Певне місце в етнографічному дослідженні Закарпаття з 60-х років XIX ст. займають і галицькі та угорські друковані органи, діяльність яких стимулювала зацікавлення народознавчою тематикою закарпатоукраїнських діячів.

Газета «Свет» (1867–1871) була першим періодичним виданням закарпатських українців, органом Товариства св. Василя Великого (засноване 1866 р.). Вона, як і наступні періодичні видання — «Новый свет», «Карпат», «Листок», «Наука» — стала віхою культурного і духовного життя Закарпаття, зокрема й на ниві етнографії, і відіграла помітну роль у її розвитку. Редакторами газети були Юрій Ігнатков (1867), Кирило Сабов (1867–1869) і Віктор Кимак (1870–1871). Видавалася вона російською мовою з домішками місцевих діалектів. На сторінках «Света» формувалися як етнографи Теодозій Злоцький, Олександр Митрак, Іван Сільвай, Анатолій Кралицький, Іван Дулішкович, Євген Фендик та ін. Тут продовжував свою етнографічну діяльність Ілля Романець, який друкував статті про народну музичну культуру закарпатських українців, віфлеємські ігри, досліджував розпочату в центральній угорській газеті «*Vasárnap ijság*» ще у 1861 р. тему про назви угорських русинів («О прозвании Русских»)⁵.

Газета також друкувала заклики і програми збирання фольклорних та етнографічних

матеріалів. Вже в перших її числах було опубліковано передову статтю Євгена Бачинського «В интересах местных сведений (этнографических и исторических)», в якій накреслено програму збирання етнографічних та історичних даних⁶.

У семи числах «Света» за 1867 рік Олександр Ю. Г. (очевидно, Олександр Гомічков) видрукував детальну рецензію на працю австрійського дослідника Г. Бідермана «Угорські русини»⁷ та навів фрагменти з цієї праці. Стаття під назвою «Русский народ в Угорщине. Noscete ipsum» (Пізнай сам себе) складалася з двох частин:

- а) введение;
- б) критическое извлечение из сочинения Г. Бидермана.

У першій частині подано біографічні дані Бідермана, відомості про його наукову працю, зокрема монографію «*Die ungarischen Ruthenen...*», у другій — фрагменти цієї праці за розділами:

- I. Роль и происхождение русского народа;
- II. Вид земли — её свойства — произведения;
- III. Природные сокровища наших столиц;
- IV. Природные сокровища наших столиц (продовження);
- V. Качество, признаки, характер русского народа;
- VI. Окончание 1-ой географично-статистично-этнографической части⁸.

У двох номерах «Света» за цей же рік опубліковано етнографічний нарис Лаборчана (Анатолія Кралицького — П. Ф.) під назвою «Дело русского мужика зимой», в якому охарактеризовано побут закарпатських селян взимку, елементи їх матеріальної культури, окремі звичаї і обряди⁹. Перу Анатолія Кралицького належить також історико-етнографічний нарис «Из общественной жизни России» (під псевдонімом Фома Фомич) у чотирьох числах газети за 1867 рік, в якому автор заперечує твердження дослідників про варварський характер і спосіб життя росіян та дає позитивну оцінку їх культурних і наукових досягнень¹⁰.

Цей же автор надрукував біографічний нарис «Исмаил Иванович Срезневский»¹¹, акцентуючи увагу і на фольклорно-етнографічній діяльності вченого.

У чотирьох числах газети за 1867 рік надруковано дорожні нотатки Олександра Митрака (під криптонімом А. М.) «Путевые впечатления на Верховине»¹², в яких досить докладно розкрито соціальну сторону побуту селян, окремі елементи їх матеріальної і духовної культури.

Іван Сільвай в одному з перших номерів «Света» запропонував Товариству св. Василя Великого заснувати в Мукачівській єпархії краєзнавчий музей, в якому були б зібрані матеріали з єпархіальної історії і культури краю¹³. У відповідь на цю пропозицію з с. Сусково Йосип Рубій запропонував не обмежуватися поняттям Мукачівська єпархія, а створювати всенародний музей історії і культури краю¹⁴.

Ілля Романій під псевдонімом И. Р. в останньому числі «Света» за 1867 рік надрукував статтю «Об играх вифлеемских и о скудости песней народных»¹⁵, в якій звернув увагу на недоречності при колядуванні, зокрема окремі грубощі, невідповідність текстів народній традиції при виконанні віфлеємських ігор, оскільки вони є прямим запозиченням від угорців, а також запропонував власний текст для бетлеєма.

Декілька статей з питань етнографії надрукував у кількох числах «Света» за 1868 рік Олександр Гомічков (під криптонімами Г., А. Ю. Г.). У статтях «Число русского народонаселения в Угорщине. [По новейшей статистике *Fényes Elek-a*]¹⁶ і «Дальшие примечания на статистику народностей в Угорщине, изданую госп. *Fényes*-ом 1867 года»¹⁷, він вказав на неточності у праці угорського статиста Е. Фенеша «Національності угорської держави та їх кількість в окремих жупах і округах», зокрема щодо русинів, та заперечив окремі тези цього автора щодо ставлення угорців і офіційної угорської політики до неугорських народів, в тому числі русинів-українців Закарпаття, а в передовій статті «Домашнее воспитание. Из

точки зрения наших собственных отношений»¹⁸ виклав свої думки і пропозиції щодо патріотичного виховання в сім'ї, прищеплення молоді любові до рідного народу, його мови, культурних традицій.

Історичне минуле та етнографічні особливості закарпатців знайшли відображення у статті Івана Дулішковича «Черты наши» у двох номерах «Света» за 1868 рік¹⁹. У п'ятих числах за цей же рік надруковано статтю без підпису «Исследование нашей старины», яка подає історико-етнографічне дослідження давніх слов'ян²⁰.

Цього ж року в багатьох числах газети надруковано цікаві етнографічні нариси Анатолія Кралицького «Жизнь на Руси»²¹ і «О малороссиянах и козаках»²². У першому матеріалі наводяться цікаві відомості з історії і культури, а другий присвячено побуту, звичаям, характеру, звитязі славного українського лицарства, чим спростовано думки багатьох вчених про те, що на Закарпатті ніколи не чули і не знали про козаччину.

Про походження назв *рус, русин, руснак* та їх поширення написав у статті «Ещё несколько слов к статье об угро-русских разных названиях наших» вже згадуваний Ілля Романій²³.

Євген Фендик під псевдонімом Владимир опублікував у чотирьох номерах газети статтю «О мифах, сказках, песнях или о народной поэзии русского народа», в якій розглянув жанри російської і української народної творчості, її характер та історичний розвиток, подав зразки народних пісень українців і росіян і запропонував друкувати в кожному числі одну народну пісню з нотами²⁴.

Кілька матеріалів етнографічного характеру опубліковано в газеті за 1865 рік. Серед них статті А. Кралицького (під псевдонімом Ф. Фомич) «О крестьянах (хлопах) на Руси»²⁵, у якій порівнюються життя і побут російського хлібороба і закарпатського селянина, Б. Михалича (під криптонімом Б. Н. М.) «О Русском языке на в(ышнем) Спишу»²⁶, у якій автор простежує характерні риси спиських руських говірок та закликає вивчати і публікува-

ти особливості діалектів на інших теренах з українським етносом в Угорщині, анонітного автора «Пожиратели трупов и похороны»²⁷ — про звичаї і обряди давніх народів, невідомого автора (за підписом Т. Г. Сельський священник) «Из села, в январе»²⁸ — заклик до вчителів збирати фольклорно-етнографічні матеріали і надсилати їх в редакцію газети або в Товариство св. Василя Великого, Юлія Ставровського (під криптонімом Ю. И. С.) «Важнейшие суеверия у Спишских русских»²⁹, у якій описано 54 вірування селян, здебільшого пов'язаних з лікуванням хвороб та деякі інші.

Цікаві статті про народну культуру українців краю надруковано в газеті «Свет» за 1870 рік. Це, зокрема, Григорія Бескида (під псевдонімом Быстрый Гриц) «С берегов быстрого Попрада»³⁰ — про архітектурні особливості церков на Спишу, Федора Злоцького «Из суеверий и обычаев, особенно комитата Угочанского»³¹ — про обряди, вірування і звичаї селян Севлющини (у чотирьох номерах газети), його ж, без підпису, розлогий етнографічний нарис (у чотирьох номерах) «Жизнь верховинского земледельца»³² — про особливості побуту, матеріальної і духовної культури селян-верховинців Закарпаття, Олександра Павловича «Маковица»³³ — історико-географічний з додатками про народну культуру нарис про селян локального району Маковиці, заклик А. Петрушевича вивчати минуле краю, діалекти, збирати фольклорні та етнографічні матеріали³⁴ та деякі інші.

В останній рік виходу газети (до лютого 1871 р.) етнографічні матеріали не друкувалися.

Хоча чіткої концепції її публікацій етнографічних матеріалів в газети не було (її в умовах постійного урядового тиску і не могло бути), свою позитивну роль у розвитку етнографічної думки, поширенні знань, формуванні місцевих кадрів етнографів тощо вона відіграла.

Видання «Свет» змінила газета «Новый свет» (1871–1872), що також була органом Товариства св. Василя Великого, але зайняла угодовську позицію щодо церковного кліру, чим відштовхнула від себе багатьох активних

авторів своєї попередниці. Редактором газети був Віктор Гебей.

Все ж окремі етнографічні матеріали, програми і статті у «Новому светі» друкувалися. Продовжували співробітництво з нею Т. Злоцький і О. Павлович, цікаві статті про народну культуру подавали Торичин із Спиша і А. Сабад з села Студений на Мараморощині. Особливу активність проявляв Юлій Ставровський-Попрадов. У своїх статтях він переконував, що основну увагу газети слід спрямувати на вивчення і популяризацію народної культури, оскільки кожний народ розгортання і формування свого культурного життя повинен починати з вивчення самого себе; через це він і радив, за прикладом словаків, записувати і вивчати народні звичаї і обряди, явища побуту, матеріальної і духовної культури та публікувати їх результати в газеті. Сам Ю. Ставровський-Попрадов опублікував на шпальтах «Нового света» цілий ряд цінних етнографічних і фольклорних матеріалів і розвідок, серед яких «Работа около льна и полотно у Спишских русских»³⁵, «Ярмарка в одном городе Вышнего Спиша»³⁶, «Нечто о названии деревни Сулин»³⁷, «Очерки из Попрадской Руси»³⁸ та ін. Незважаючи на те, що статті цього автора викликали інтерес до етнографії і фольклору культурних діячів, можливості друкування записаних матеріалів і народознавчих розвідок дедалі скорочувалися. Наприкінці 1872 р. припинив своє існування й «Новий свет».

Після цього закарпатські українці залишилися без друкованого органу. Але вже через півроку, у липні 1873, засновується часопис «Карпат» — «Общественная (социальная) церковная, литературная и экономическая газета», який проіснував до 1886 р. Тижневик був органом єпархіального управління і Товариства св. Василя Великого. Видавався язичієм — мішаниною російської, церковслов'янської і народної мови на 4-х, іноді на 2-х сторінках. Редактором газети був священник Микола Гомічков, активно допомагав йому рідний брат Олександр Гомічков — письменник, журналіст, культурно-освітній діяч. Незважаю-

чи на тяжкі умови існування «Карпата», як і всього національно-культурного життя закарпатських українців за посиленої мадяризації, на сторінках газети час від часу друкувалися і матеріали етнографічного характеру.

Вже у 1873 р. в «Карпаті» опубліковано лист-звернення до вчителів Миколи Бачинського з села Егреш (нині Олешник Виноградівського району) збирати народні пісні — від Ярембини до Брустури, надсилати їх автору, який подбає про їх публікацію³⁹. Хоча конкретні наслідки цього заклику й невідомі, znana дослідниця-карпатознавець Олена Рудловчак вважала, що заклик Бачинського не був безрезультатним. Певно, йому вдалося швидко зібрати досить вагомий матеріал, зокрема в Березькому, Угоцькому та Марамороському комітатах; мабуть, кореспондент газети «Карпат» і є той Бачинський, матеріалами якого скористався російський дослідник-етнограф Г. Де-Воллан для своєї публікації «Угро-русские народные песни», що вийшли у С.-Перебурзі у 1885 році. Імовірно, М. Бачинський, вважає дослідниця, віддав зібраний ним матеріал (або частину його) цьому російському досліднику під час його перебування в Угорщині або надіслав іншим шляхом⁴⁰. Таким чином, ці матеріали побачили світ у згаданій публікації в розділі «Приложения» під заголовком «Песни верховинцев. Сборник Бачинского»⁴¹; вміщено в ньому 114 ліричних пісень без зазначення місця їх запису, хоча у вступі до публікації укладач зауважив, що вони зібрані в Березькому, Угоцькому і Марамороському комітатах. Проте, як вважає О. Рудловчак, мова деяких пісень у збірнику Бачинського наводить на думку, що у ньому вміщено також записи з території Східної Словаччини⁴².

Заслуговує на увагу інформація «Карпата» про цікаву етнографічну роботу студента юридичного факультету Віденського університету (раніше стипендіата Мукачівської єпархії) Цезаря Мейсароша під назвою «Русини Угорщини в географічному і етнографічному відношенні», рукопис якої влітку 1873 р. він передав для друку Товариству св. Василя Великого в

Ужгороді⁴³. Невідомий автор інформації позитивно оцінив цю працю і подав її розлогу анотацію. У ній ідеться про те, що молодий автор, прагнучи доповнити праці істориків Закарпаття, поставив мету зробити й етнографічну, географічну і статистичну характеристику рідного краю, оскільки «в етнографічному, географічному та статистичному відношенні до цього часу тільки Герман Ігнатій Бідерман познайомив руський народ німецькій публіці, але настільки неправдиво, що автор змушений був виправити і доповнити Бідермана»⁴⁴.

Робота Ц. Мейсароша, згідно інформації, складалася з чотирьох частин. У першій мова йшла про походження і назву русинів Угорщини, у другій подавалася географія крайової русько-української території, опис природи, природних багатств, економіки тощо, третя була присвячена етнографічній характеристиці закарпатських русинів, поділених автором на три етнографічні групи: верховинців, долинян, пословачених русинів, описові їх матеріальної і духовної культури, побуту, мови, у четвертій ішлося про джерела заробітку населення, його поділ за професіями, наведено статистичні дані, вказано на джерела і літературу, використані у ній⁴⁵.

Роботу в оригіналі було написано угорською мовою, автор просив Товариство св. Василя Великого видати її двома мовами. 6 листопада 1873 р. рукопис праці Ц. Мейсароша комітет товариства розглянув, ухвалив опублікувати його, вніс до свого видавничого плану, прийняв рішення перекласти руською мовою і видати двома мовами, а перед цим — подати на рецензування⁴⁶.

Однак, як засвідчує О. Рудловчак, згадана робота у світ не вийшла і про її подальшу долю невідомо⁴⁷.

З інших матеріалів газети етнографічного характеру слід назвати статті С. Ф-ва про страсну неділю в повір'ях і звичаях європейських народів⁴⁸, М. А. Б. «Крайня. Этнографический и социальный очерк»⁴⁹ та деякі ін.

Останнє число «Карпата» побачило світ 25 (13) квітня 1886 р., а через три дні помер його

редактор М. Гомічков і газета припинила своє існування.

Газета «Наука» (1897–1914, 1919–1921) була першою справді народною газетою, яка відіграла визначну роль у культурній історії закарпатців. За словами закарпатоукраїнського історика Миколи Лелекача, «являлася она великою учителькою простого народа і інтелігенції»⁵⁰.

Редакторами газети у різний час були Юлій Чучка (1897–1901), Василь Гаджега (1901–1903), Августин Волошин (1903–1913, 1919–1921), Віктор Желтвай (1914). Від заснування і до перетворення її у 1922 р. на «Свободу» вона виходила як «Поучительна новинка для угро-руського народа», «Еженедільная духовная, поучительная и общественная газета для угро-русского народа», «Орган и издание общества св. Василия Великого», «Еженедільна церковна и общественна газета для угро-руського народа», «Духовна и поучительна газета для угро-руського народа». До 1902 р. друкувалася в друкарні Сейкеля і Иллейша в Ужгороді, а з 1902 р. — у друкарні акціонерного товариства «Унію» в Ужгороді.

Основною метою «Науки» було просвітництво. Хоча центральне місце на шпальтах газети посідали матеріали на релігійні та духовні теми, чимало статей було присвячено і висвітленню громадського життя краю, питанням соціальним, економічним, літературним та історичній тематиці.

Друкувалися в «Науці» і статті етнографічного характеру та фольклорні записи. Останні, зокрема народні пісні, подавали до газети Федір Бачинський, Михайло Скубенич, Степан Горничак, Василь Гаджега, Юрій Жаткович, а особливо багато — Павло Бігун (під власним прізвиськом та псевдонімом «Горкеды»).

Вже у перші роки виходу газети цікаві етнографічні матеріали публікували Петро Нехух — «Свадьбовые обычаи в Теребля (Мараморш)»⁵¹, Павло Бігун — «Звычайи нашего народа при погребанію на Верховині»⁵², Іван

Гранчак — «Звычайи нашего русского народа» та ін.⁵³

Про поширені на Закарпатті види народних промислів і ремесел опублікував у 1906 р. статтю Михайло Дудка⁵⁴.

У 1907–1908 роках «Наука» друкувала серію матеріалів про місцеві назви, так звані «Хотарні назви», ініціатором збору яких та автором публікацій окремих з них був Гіядор Скрипський (псевдонім «Біленький»). Це — назви частин сіл, урочищ, гір, полів, водних джерел, прізвиська окремих осіб чи родин тощо, які служать добрим джерелом і для етнографа у плані заселення того чи іншого села, способу обробітку землі, занять, промислів і ремесел та ін.

У статті Біленького «Хотарні назви. Руськое, стол. Берег» подано назви частин села, нижня частина якого має назву «Новоселиця», що свідчить про її пізніше заселення, а також різні назви у межах сільського кадастру, більшість з яких мають загальноукраїнську основу (Горб, Мочар, Ниже села, Кривані, Стояло, Лози, Лази, За ріков, Лозовець, Загорода тощо). Це ж стосується і прізвиськ людей (Когутич, Манішкун, Мішканинець, Молокогуз, Козар, Гриньо, Вовк та ін.)⁵⁵.

У газеті за 14 березня 1907 р. подано три матеріали — про топоніми сіл Кленовое і Воловое (обидва Земплінського комітату) та Новоселицю Ужанського комітату. З хотарних назв села Кленовое (автор Іван Лоцуга) привертають увагу тотожні із назвами з інших українських земель: Нижня Ровень, Мочар, Межірки, Коломлина, Черемка, Гора, Кремянець, Купища, Переліски, Вершок, Закутина, Січовий Грунь, Камняна, Вишня Ровень, Стежерець, Раковець, Завали, Княгиниці, Топольов, Думанець, Плоский та інші⁵⁶. З топонімів села Новоселиця (матеріал підписано псевдонімом «Старий гайник») привертають увагу назви його частин — Нижній кінець, Вишній кінець, Загата, Поточина, хотарних місцевостей — Долина, Долинка, Зарва, Кривуля, Чертеж, Грунь, Синицovo, Погар, Поли-

ще, Пустое поле, Пасіка, Загурки, Полянки, Борсучино, Млачка, Лазок, Кошарка та ін.⁵⁷.

У подальших числах «Науки» друкувалися матеріали про хотарні назви сіл Лінці Ужанського, Салдобош, Угля, Лисичово Мараморського комітатів.

У публікації Михайла Вадаса наводяться топоніми села Лінці, серед них — назви орних полів, лісів, потоків, винниць, пасовищ, криниць, цвинтарів, а також прізвиська сільських мешканців⁵⁸. З назв місцевостей варто назвати: Великое поле, Чорное болото, Коноплице, Червеный, Обучки, Крива, Кирничка, Ниви, Горб, Морозовець великий і малий, Ліни, Біласов, Грабини, Рубань та інші.

У матеріалі Петра Долиная «Хотарні назви. Салдобош, Мараморський комітат» подано назви частин села (Коло орсага, Улиці), урочищ (Нижній горб, На завербі, Нижні ділки, На подлужні, На охабі та ін.), пасовищ (На дубравах, Закутя, Дубники, Телеки, Поляна, У мочари та ін.), потоків (Помийниця, Тиска, Потук, Стримба), прізвиська селян (Лукач, Ігнат, Філіп, Добош, Фречка, Матринець, Сабодош, Гайович, Берец, Чепка, Галас, Орос, Попович, Бенца, Пинтя, Ципкало, Максим, Деяк, Голубка, Калинич), прізвиська людей (Царь, Король, Биров, Дяк, Турок, Маскаль, Мадяр, Пончик)⁵⁹.

У січні 1908 р. в газеті опубліковано статтю Августина Волошина «План будинка, географічна карта». У ній подано план хат незалежного селянина і газди або ремісника. Хата бідного селянина складається з кімнати, сіней і стайні; у кімнаті справа від входу — піч, на чільній і причілковій стінах — по одному вікну; вхід до кімнати з сіней; у стайню окремий вхід з фасадного боку. Хата газди або ремісника складається з кухні-сіней, світлиці, їдальні, робочої кімнати і комори; у сінях, які вже виконують і функцію кухні, у лівому дальшому куті стоїть піч; вхід із сіней наліво — у стоволу, а з неї — у світлицю, направо — окремі входи у робочу кімнату та комору. У їдальні, світлиці і робочій кімнаті — по два вікна⁶⁰.

У 1911–1913 рр. «Наука» надрукувала ряд статей під рубрикою «Етнографія». Серед них — «Наречіє околицы Рахова (Мараморош)» — переклад з брошури професора Олександра Бонкала⁶¹, «Народні поговорки (о бурі, град і молнії) Михайла Немеша»⁶², «Заріча (Карасло)»⁶³ (історія і побут села Заріччя на Іршавщині), «Крестини на Верховині» Івана Дем'яна⁶⁴, «Верховинські співанки на крестинах» Луки Дем'яна⁶⁵, «Монографія села Заріча» Антонія Бороні⁶⁶ (культура і побут села Заріччя Іршавського району) та ін. Вони містять цікавий етнографічний матеріал про обряди і звичаї селян, їх вірування та інші ділянки народної культури.

¹ Дашкевич Я. Становлення української етнографії Закарпаття на початку XIX ст. // Культура і побут населення Українських Карпат: Матеріали республіканської наукової конференції. — Ужгород, 1973. — С. 136–142.

² Там само.

³ Лист С. Мустьяновича до Віктора Добрянського в Кошиці // ДАЗО. — Ф. 151, оп. 13, од. зб. 535, арк. 48.

⁴ Рудловчак О. До історії вивчення закарпатоукраїнського фольклору і етнографії в XIX та на початку XX ст. // Науковий збірник музею української культури у Свиднику. — Братіслава–Свидник, 1976. — Т. 7. — С. 341; Рудловчак О. До питань історії зв'язків українців Східної Словаччини з Росією у XIX столітті // Дука. — 1973. — № 6. — С. 66–72.

⁵ К стаття «Об угро-русских названиях наших» (Илья Романец) // Свет. — 1867. — № 18. — С. 3–4.

⁶ В интересах местных сведений (этнографических и исторических): Программа для составления этнографических и исторических сведений. Евгений Е. Бачинский // Свет. — 1867. — № 9. — С. 1–2.

⁷ Bidermann H. Die ungarischen Ruthenen inr Erweber und ihre Geschichte. — Insbruk. T. 1 — 1862. — 140 с.; Т. П. — 1867. — 120 с.

⁸ Александр Ю. Русский народ в Угорщине. «Nosce te ipsum» (А. Введение. Б. Критическое извлечение из сочинений Г. Бидермана) // Свет. — 1867. — № 18. — С. 2–3; № 21. — С. 2–3; № 22. — С. 2–3; № 23. — С. 2–3; № 24. — С. 1–2; № 25. — С. 3; № 26. — С. 2–3.

- ⁹ *Лаборчан*. Дело русского мужика зимой. [Этнографический урывок] // Свет. — 1867. — № 25. — С. 2–3; № 27. — С. 1–2.
- ¹⁰ *Фома Фомыч*. Из общественной жизни в России // Свет. — 1867. — № 20. — С. 2–3; № 21. — С. 1–2; № 22. — С. 2.; № 23. — С. 2; № 24. — С. 1.
- ¹¹ *Фома Фомыч*. Исмаил Иванович Срезневский. [Биографический очерк] // Свет. — 1867/8. — № 27. — С. 2–3.
- ¹² *А. М.* Путевые впечатления на Верховине // Свет. — 1867. — № 13. — С. 3; № 14. — С. 1; № 15. — С. 1–2; № 16. — С. 1–3.
- ¹³ *Сильвай Иван*. Сусково, 1 августа. Мой друг! // Свет. — 1867. — № 5. — С. 4.
- ¹⁴ *Рубий Иос*. Мих. Пряшев. Корреспонденция // Свет. — 1867. — № 7. — С. 3–4.
- ¹⁵ *И. Р.* Об играх вифлеемских и о скудости песней народных // Свет. — 1867/8. — № 26. — С. 3–4.
- ¹⁶ *Г.* Число русского народонаселения в Угорщине. [По новейшей статистике *Fénués Elek-a*] // Свет. — 1868. — № 9. — С. 3–4.
- ¹⁷ *Г.* Дальнейшие примечания на статистику народностей в Угорщине, изданную госп. *Fénués-om* 1867 года // Свет. — 1868. — № 10. — С. 3–4.
- ¹⁸ *А. Ю. Г.* Домашнее воспитание. Из точки зрения наших собственных отношений // Свет. — 1868. — № 16. — С. 1–2.
- ¹⁹ *Дулишкович И.* Черты наши // Свет. — 1868. — № 50. — С. 2–3; № 51. — С. 2–3.
- ²⁰ Исследование нашей старины // Свет. — 1868. — № 42. — С. 2–3; № 43. — С. 3–4; № 45. — С. 3–4; № 46. — С. 2; № 47. — С. 2.
- ²¹ *Кралицкий А.* Жизнь на Руси // Свет. — 1868. — № 31. — С. 4; № 32. — С. 2–3; № 33. — С. 2; № 34. — С. 2–3; № 39. — С. 2–3; № 40. — С. 2–4; № 41. — С. 2–3.
- ²² *А. К.* О малороссиянах и казаках. [Этнографическое описание] // Свет. — 1868. — № 36. — С. 2–3; № 37. — С. 2–3.
- ²³ *Романий Илия*. Ещё несколько слов к статье об угро-русских разных названиях наших // Свет. — 1868. — № 5. — С. 2–3.
- ²⁴ *Владимир*. О мифах, сказках, песнях или о народной поэзии русского народа // Свет. — 1868. — № 13. — С. 3–4; № 14. — С. 1–3; № 15. — С. 2–3; № 16. — С. 2–3.
- ²⁵ *Фомич Ф.* О крестьянах (хлопах) на Руси // Свет. — 1869. — № 9. — С. 1–3.
- ²⁶ *Б. Н. М.* О русском языке на (вышнем) Спишу // Свет. — 1869. — № 44. — С. 3.
- ²⁷ Пожиратели трупов и похороны // Свет. — 1869. — № 37. — С. 4.
- ²⁸ *Т. Г.* Сельский священник. Из села, в январе: Корреспонденция // Свет. — 1868. — № 8. — С. 2.
- ²⁹ *Ю. И. С.* Важнейшие суеверия у спишских русских // Свет. — 1869. — № 47. — С. 2–4.
- ³⁰ *Быстрый Гриц*. С берегов быстрого Попрада: Корреспонденция // Свет. — 1870. — № 45. — С. 365.
- ³¹ *Злоцкий Ф.* Из суеверий и обычаев, особенно комитата Угочанского // Свет. — 1870. — № 23. — С. 195–196; № 25. — С. 203–205; № 26. — С. 210–211; № 27. — С. 219–220.
- ³² Жизнь верховинского земледельца // Свет. — 1870. — № 38. — С. 305–306; № 43. — С. 347–348; № 44. — С. 354–355; № 46. — С. 372–374.
- ³³ *Павлович А.* Маковица // Свет. — 1870. — № 2. — С. 10–11.
- ³⁴ *Петрушевич А.* Львов, 14 января 1870: Корреспонденция // Свет. — 1870. — № 3. — С. 20.
- ³⁵ *Ставровский-Попрадов Ю.* Работа около льна и полотна у спишских русских // Новый свет. — 1872. — № № 21, 22, 23.
- ³⁶ *Ставровский-Попрадов Ю.* Ярмарка в одном городе Вышнего Спиша // Новый свет. — 1872. — № № 29, 30.
- ³⁷ *Ставровский-Попрадов Ю.* Нечто о названии деревни Сулин // Новый свет. — 1872. — № 25.
- ³⁸ *Ставровский-Попрадов Ю.* Очерки из Попрадской Руси // Новый свет. — 1872. — № № 40, 41, 42.
- ³⁹ *Бачинский Николай*. Егреш, 27 ноября 1873 // Карпат. — 1873. — № 21. — С. 5.
- ⁴⁰ *Рудловчак О.* Зазнач праця. — С. 347.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² *Рудловчак О.* Зазнач. праця. — С. 348.
- ⁴³ Местные новости // Карпат. — 1873. — № 6. — С. 4.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Там само.
- ⁴⁶ Протокол комитетского заседания Общества св. Василия Великого // Карпат. — 1873. — № 19. — С. 3.
- ⁴⁷ *Рудловчак О.* Зазнач. праця. — С. 349.
- ⁴⁸ *С. Ф.-в.* Страстное воскресение в поверьях и обычаях европейских народов // Карпат. — 1878. — № № 18, 19, 20.
- ⁴⁹ *М. А. Б.* Крайня. Этнографический и социальный очерк // Карпат. — 1879. — № 1. — С. 2–3.
- ⁵⁰ *Лекач Микола*. Подкарпатское письменство на початку XX вика // Зоря-Најнал. — 1943. — Ч. 1–4. — С. 232.
- ⁵¹ *Несух Петро*. Свадьбовые обычаи в Теремби (Мараморш) // Наука. — 1899. — Ч. 6–7.
- ⁵² *Бигун Петро*. Звычай нашего народа при погребанію на Верховині // Наука. — 1899. — Ч. 14–15.
- ⁵³ *Гранчак Иван*. Звычай нашего русского народа // Наука. — 1902. — Ч. 22.
- ⁵⁴ *Дудка Михаил*. Домашний промысль // Наука. — 1906. — 1 марта.
- ⁵⁵ *Біленький*. Хотарні назвы. Руськое, стол. Берг // Наука. — 1907. — 28 февраля. — Ч. 9.

⁵⁶ *Лоцуга Іван*. Хотарні назви. II. Кленовое, Земплінській комітат // Наука. — 1907. — 14 марта. — Ч. 11.

⁵⁷ *Старый гайник*. Хотарні назви. IV. Новоселиця, Ужанській комітат // Наука. — 1907. — 14 марта. — Ч. 11.

⁵⁸ *Вадас Михаил*. Хотарні назви. V. Лінці, Ужанській комітат // Наука. — 1907. — 28 марта. — Ч. 13.

⁵⁹ *Долинай Петро*. Хотарні назви. Салбодош, Мараморошський комітат // Наука. — 1908. — 14 мая. — Ч. 18.

⁶⁰ *Волошин Августин*. План будинка, географічна карта // Наука. — 1908. — 23 януара. — Ч. 3.

⁶¹ *Нарічіе околицы Рахова (Марам.)*. Переведено изъ брошуры Александра Бонкалова // Наука. — 1911. — 18 януара, 1 фебруара.

⁶² *Народні поговорки (о бурі, граді і молнії)*. Подав М. Немеш // Наука. — 1911. — 15 юлія.

⁶³ *Заріча. (Карасло)* // Наука. — 1912. — 15 юлія.

⁶⁴ *Іван Демян*. Крестини на Верховині // Наука. — 1913. — 15 мая.

⁶⁵ *Лука Демян*. Верховинські співанки на крестинах // Наука. — 1913. — 15 мая.

⁶⁶ *Бароні Антоній*. Монографія села Заріча // Наука. — 1913. — 15 фебруара, 15 апріля.

The author gives specific features of national culture and way of life of Transcarpathia residents. These very specific features were mentioned in periodicals.